

УДК 331.56 (497.11) "1998/2008";
314.114:33 (497.11) "1998/2008"

Оригиналан научни рад

Original scientific work

Олгица Бошковић
Емилија Манић

КАРАКТЕРИСТИКЕ ТРЖИШТА РАДА У СЕВЕРНО-БАНАТСКОМ ОКРУГУ СА ОСВРТОМ НА ЊЕГОВЕ ГЛАВНЕ ИНДИКАТОРЕ

Извод: Тржиште рада у Србији током последње деценије карактеришу изузетно неповољне тенденције: велики број незапослених, дугорочна незапосленост, неповољна структура незапослених (полна, старосна и образовна), мала мобилност радне снаге. Висока незапосленост, уз истовремено растући мањак квалитетне радне снаге, у многим окрузима један је од парадокса тржишта рада у Србији. У овом раду су дате карактеристике тржишта рада Србије илустративно приказане на примеру Северно-банатског округа, кога карактерише велики број незапослених и истовремено велики број слободних радних места. Сви покушаји смањивања раскорака између понуде и потражње, засад остају без резултата. Анализа регионалних карактеристика тржишта рада Северно-банатског округа указује на специфичности овог региона и на величину раскорака између жеља и могућности незапослених на овом локалном тржишту рада. Посебан проблем је значајна неуспешности потреба тржишта рада и понуде стручног образовања, које још увек егзистира као проблем и поред реформских корака који су предузети, пре свега, код измена структуре мреже средњих стручних школа Округа.

Кључне речи: незапосленост, индикатори тржишта рада, средње стручно образовање, демографске карактеристике

Abstract: Labor market in Serbia is characterized by very negative tendencies: very big rate of unemployment, bad structure of unemployed (sex, age and educational), small labor mobility. One of the biggest paradox in Serbian labor market is high unemployment on one hand and shortage of quality labor force, at the other. In this article, the characteristics of labor market in Serbia has been illustratively represented through example of North Banat region. This area has very big number of unemployed and, at the same time, very big number of free vacancies. All the attempts that are taken in order to diminish the existing differences between the supply and demand in the labor market, still haven't give any results. The analysis of the regional characteristics of the North Banat's labor market showed its uniqueness and the proportion of the gap between desires and the possibilities of the unemployed in that region. Disharmony between the needs of the North Banat's labor market and the offer of the professional education in the area is especially big problem. This is still very big unsolved obstacle, although that some steps towards the reform of the vocational educational system has been taken, in the first place, the reform of the secondary school network in the North Banat's region.

Key words: unemployment, labor market indicators, secondary vocational education, demographic characteristics

Обухват проучаване области

Северно-банатски округ простире се у Војводини у њеном северном делу, на 2 328 km² и чини административну целну војвођанске регије Банат. Када је реч о географским одликама, доминира панонска равница, омеђена са западне стране током реке Тисе, са северне државном границом са Мађарском, са источне државном границом са Румунијом, а на југу се простире до општина Средњебанатског округа: Бечеј, Нови Бечеј, Зрењанин, Житиште и Нова Црња.

Извор: *Развојни атлас Србије, Републички завод за развој, 2008.*

Слика 1. – Северно-банатски округ

У административном погледу, Северно-банатски округ обухвата шест општина: Ада, Кањижа, Кикинда, Нови Кнежевац, Сента и Чока. У ових шест општина има укупно 50 насеља, а највеће насеље, град Кикинда, је уједно и седиште Северно-банатског округа.

Демографске карактеристике Северно-банатског округа

Данас у Северно-банатском округу живи 158 984 становника, са просечном густином насељености од 68 ст./km². Највећа општина по површини, али и броју становника јесте општина Кикинда, што је био довољан разлог да се она издвоји као центар Округа. Друге општине су приближно сличне површине (од 230 km² до 340 km²), док се у погледу броја становника издвајају још општине Кањижа и Сента, које имају нешто већи број становника (општина Кањижа 26 754 становника, а општина Сента 24 673 становника). Остале општине имају прилично уједначен број становника

(од 12 000 до 18 000 становника). Интересантно је указати и на административну поделу општина на насеља, која је прилично неуједначена сразмерно величини општина (општина Кикинда има 10 насеља, а општина Нови Кнежевац, која има пет пута мање становника, има девет насеља).

Табела 1. – Општи подаци Северно-банатског округа, по општинама (2006)

Општина	Површина, km ²	Број становника	Густина насељености, ст./km ²	Број насеља	Природни прираштај ‰
Ада	227	18 372	81	5	-10,9
Кањижа	339	26 754	67	13	-8,6
Кикинда	782	64 119	82	10	-6,1
Нови Кнежевац	305	12 170	40	9	-7,2
Сента	293	24 673	84	5	-8,2
Чока	321	12 896	40	8	-13,6
Укупно	2 328	158 984	68	50	-8,1

Извор: *Општине Србије, РЗС, Београд, 2007.*

Када се упореде два последња пописа становништва, може се недвосмислено закључити да је током последњег међупописног периода (1991–2002) дошло до значајног смањења популације у Округу. Број становника у Северно-банатском округу опао је 2002. године у односу на попис становништва 1991. године, за 11 661 становника, што је била директна последица негативног природног прираштаја у међупописном периоду (-6,2‰). Такав тренд негативног раста наставио се и након 2002. године, тако да је природни прираштај у 2006. години износио чак -8,1‰.

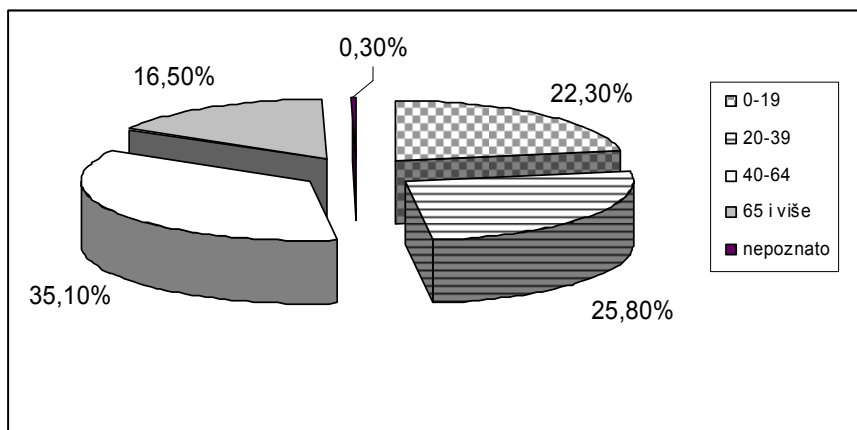
Ако се посматрају подаци о природном кретању популације Округа по општинама, све општине на подручју Округа имају негативан природни прираштај. Он је најмањи у општини Кикинда (-6,1‰), а највећи у општини Чока (-13,6‰). Разлог за овако драстичну разлику у природном прираштају између општина истог округа лежи у чињеници да је Кикинда, као највећа општина и окружни центар, привлачно деловала на становништво околних општина, те да је постала имиграционо подручје за све околне општине. Миграцијама према Кикинди фертилни континенти становништва су слабили у осталим општинама, чиме је врло брзо дошло до појаве депопулације (стопе морталитета су веома брзо надмашиле стопе наталитета).

Као последица претходно приказаних демографских процеса на подручју Северно-банатског округа, настала је и одређена старосна структура становништва. Тако се могу издвојити следећи старосни континенти:

– *младо становништво (до 19 година)* – учествује са 22,3% у укупној популацији;

– *млађе средњедобно становништво (20–39 година)* – чини 25,8% укупне популације Округа;

– старије средњедобно становништво (40–64 године) – представља највећи старосни контингент, чак 35,1% укупног становништва и
 – старо становништво (65 и више година) – заступљено је са 16,5% у укупној популацији.

Извор: *Попис становништва 2002. године, Старост и пол, књ. 2, РЗС, Београд, 2003.*

Слика 2. – Старосни контингенти становништва Северно-банатског округа

Међутим, да би се добила што јаснија слика стварних процеса који се дешавају унутар становништва Округа, најбоље је приказати још једну поделу становништва према старосним категоријама. Према тако издвојеним контингентима становништва, Северно-банатски округ има:

- 6,4% становништва предшколског узраста;
- 9,2% становника која чине контингент школообавезног становништва (од 7 до 14 година);
- 67,6% становништва које је радно активно и
- 23,4% становништва које чини фертилни контингент (жене старости 15 до 49 година – репродуктивни период).

Процес демографског старења на простору Северно-банатског округа учинио је да се фертилни контингент становништва значајно смањи, што је за директну последицу имало немогућност брзог обнављања популације природним кретањем. Ово је посебно карактеристично за мале општине, које се одликују доминантном пољопривредном производњом и тренутно доста тешком ситуацијом у другим секторима привреде (општине Чока, Кањижа, Сента, Нови Кнежевац). Нарочито је то наглашено у руралним срединама.

С друге стране, у радном контингенту преовладава старија популација (више од 40 година), што у перспективи може да има озбиљне последице

са недостатком радне снаге. Ово ће бити веома озбиљан проблем, посебно ако се има у виду да пројекције демографских токова у Републици, па и у Војводини, најављују смањивање становништва и старење популације.

Ако се ови контингенти посматрају на ниво општина, долазимо да закључка да центар округа, општина Кикинда, има најбољу демографску ситуацију и у томе далеко предњачи у односу на друге општине Округа. Потом следе општине Кањижа и Сента, а најугроженије општине у демографском погледу су већ општине Нови Кнежевац, Чока и Ада.

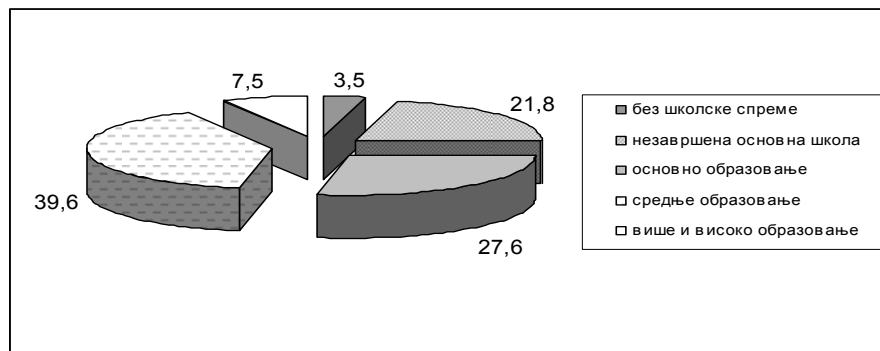
Табела 2. – Старосни контингенти становништва Северно-банатског округа по општинама, 2006.

Општина	Деца предшколског узраста (испод 7 год)		Деца школообавезног узраста (7–14 год)		Радни контингент		Жене у фертилном периоду (15–49 год)	
	Број	%	Број	%	Број	%	Број	%
Ада	1 271	11,9	1 672	11	12 818	11,4	4 403	11,3
Кањижа	1 804	16,9	2 512	16,4	18 361	16,4	6 240	16,1
Кикинда	4 183	39,1	6 180	40,5	46 044	41,1	16 393	42,2
Нови Кнежевац	814	7,6	1 244	8,2	8 620	7,7	3 022	7,8
Сента	1 725	16,1	2 346	15,4	17 164	15,3	5 760	14,8
Чока	899	8,4	1 294	8,5	9 087	8,1	2 995	7,7
Укупно	10 696	100	15 248	100	112 094	100	38 813	100

Извор: Општине Србије, РЗС, Београд, 2007.

Још интересантнији резултати се могу извући када се оваква старосна структура упореди са образовном структуром становништва.

У Округу образовна структура је прилично неповољна. Само 7,5% популације старије од 15 година има више и високо образовање, док је висок удео становништва које је без школске спреме (3,5%) – које нема завршену основну школу (21,8%). Основну школу је завршило 27,6%, а са средњом школом је највише популације у Округу (39,6%).

Слика 3. – Образовна структура становништва Северно-банатског округа, 2006.

Просторни карактер образовне структуре становништва Округа указује на концентрацију образованих кадрова у окружном центру, Кикинди, док се велике концентрације становника старијих од 15 година који немају никакво образовање или имају само основно образовање, бележе у осталим општинама. Изузетак је опет општина Кикинда која има и највише становника без образовања (4,9%), али у тој општини је највећа концентрација становника са вишим и високим образовањем (8,6%).

Табела 3. – Образовна структура становништва Северно-банатског округа по општинама, 2006.

Општине	Укупно	Без образовања	Незавршена ОШ	Основно образовање	Средње образовање	Више и високо
Ада	16 051	354	3 738	4 616	6 185	1 117
Кањижа	23 194	479	6 248	7 173	8 077	1 187
Кикинда	56 639	2 774	9 778	14 917	23 873	4 890
Н. Кнежевац	10 917	429	2 737	2 994	4 037	666
Сента	21 497	491	4 474	5 631	8 877	1 995
Чока	11 639	391	3 347	3 248	4 089	597
Укупно	139 937	4846	30 322	38 579	55 136	10 452

Извор: Општине Србије, РЗС, Београд, 2007.

Остале три образовне категорије имају другачији просторни карактер:

– са незавршеном основном школом највише је становника у општини Чока (око 29%), па у Кањижи (око 27%) и у Сенти (око 21%), док их је најмање у општини Кикинда (17,3%);

– завршено основно образовање углавном има око трећина популације Округа, старије од 15 година (између 26% у општини Кикинда до 31% у општини Ада) и

– у погледу средњег образовања, доминирају општине Кикинда (42,2%) и Сента (41,3%).

Потребно категорију становништва без образовања свести на најмању могућу меру (уз напомену да је то и сада заправо категорија најстарије популације), али, такође, неопходно је едуковати целокупно становништво да је потребно радити на свом образовању континуирано уколико желе да себи обезбеде адекватну економску егзистенцију, те да је средње образовање најнижи степен образовања које ће у будућности тржиште рада тражити. Оваква образовна структура становништва указује на потребу да се предузму озбиљни кораци на њеном поправљању, али тако да будући кадрови који излазе из система средњег и високог образовања буду оно што је заправо локалној заједници и тржишту рада потребно.

Привредне одлике Северно-банатског округа

Како се налази на простору плодне Панонске равнице, Северно-банатски округ има све предиспозиције да се његово становништво бави ин-

тензивном пољопривредом. Пољопривредно земљиште заузима велике површине (89,5% укупне површине Округа), а у педолошкој структури доминирају плодна тла. Због тога се у прошлости у општинама Северно-банатског округа, осим пољопривредних добара и земљорадничких задруга, интензивно радило и на јачању прехранбене индустрије. Истовремено, природни ресурси, пре свега налазишта неметала, условили су и локацију капацитета индустрије грађевинског материјала, чија су предузећа и данас носиоци читаве привреде Округа.

Када се погледа структура запослених, пољопривредно становништво учествује са 9,7%, што је и даље веома висок удео за подручје које претендује да постане простор који се одликује интензивном пољопривредном производњом са високим приносима. Разлог лежу у чињеници да недостаје ефикасна примена свих агротехничких мера, али и јасније тржишно позиционирање пољопривреде у читавом привредном систему земље. Такође још увек је, присутан тренд да један, истина мањи, део пољопривредних произвођача ради и у некој другој грани делатности (најчешће у неком од предузећа у непосредној околини места становања).

Када је реч о индустрији, на простору општина Северно-банатског округа сконцентрисано је неколико великих индустријских капацитета у области прехранбене, металске и индустрије грађевинског материјала:

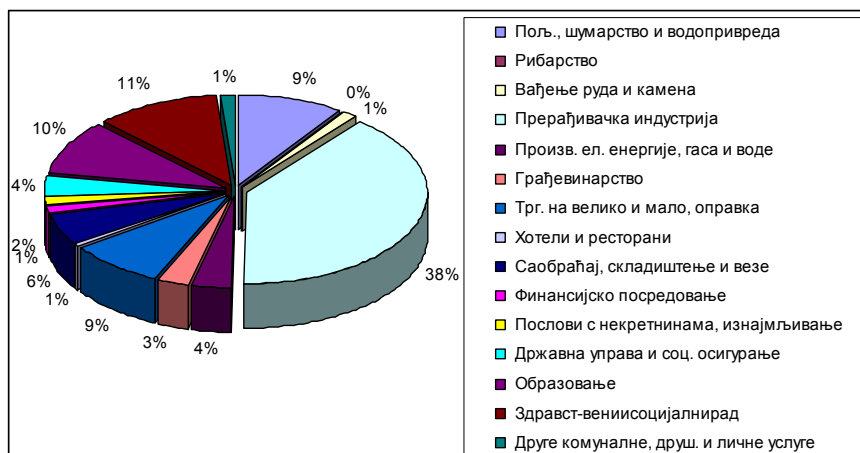
– општина Ада – предузећа: ”Потисје” фабрика алатних машина и ливница, ”ИБА” фабрика за израду брусног материјала, ”Потисје” ливница прецизних одливака, ”Потијсе Ремонт”, ”Халас Јожеф” пољопривредно добро, ”Зора” фабрика конзерви, ”Обнова” грађевинско предузеће, ”ЛПО Бетх Схемесх Енгинес лтд”, ”Термометал” (*Група аутора, 2006*). Предузећа прехранбене индустрије у општини нема;

– општина Кањижа – предузећа: АИК ”Кањижа” прехранбена индустрија, ”Потисје Кањижа” индустрија црепа, ”ФИМ” фабрика изолационог материјала;

– општина Кикинда – преовладава метална, прехранбена и нафтна индустрија, као и индустрија грађевинског материјала. Највећа предузећа су: ”Ливница Кикинда” - металска индустрија, ИГМ ”Тоза Марковић” - индустрија грађевинског материјала, Метанолско-сирћетни комплекс ”Кикинда” – хемијска индустрија ”Нафтагас” - експлоатација гаса и нафте, ”ПИК” - прехранбена месна индустрија, ”Прима” - прехранбена индустрија, ”Кикиндски млин” - млинска индустрија, ”1. октобар” - пољопривредна добра, ”Агросеме” - садни материјал, ”Хемик” хемијска индустрија, ГП ”Северни Банат” - грађевински и занатски радови, ”Боканић” - ауто куће и аутомеханичари, ”Блим-хем” - биљна производња, ”Цолорит” - производња уља итд.

– општина Сента – предузећа: ”Пољопривреда”, ”ТЕ-ТО” прехранбена индустрија, ”Житопромет” млинска индустрија, дуванска и металска индустрија (веома лоше стање у предузећима);

– општина Чока – доминантна прехранбена индустрија – Индустрија меса ”Чока”.

Извор: Општине Србије, РЗС, Београд, 2007.

Слика 4. – Структура запослених по делатностима Северно-банатског округа

Основна карактеристика северно-банатске индустрије је та да метало-прерађивачки сектор стагнира последњих година у свом развоју (посебно плетачка индустрија, која је претрпела далеко највећи удар што се тиче незапослених). Металопрерађивачка предузећа која производе пољопривредне машине и делове за те машине бележе раст производње, а осетан је недостатак младих образованих кадрова из те области (у постојећој мрежи образовних профила у Округу јер нема адекватних смерова). Са друге стране, ни прехранбена индустрија није прошла много боље у транзиционом периоду, јер је морала да се трансформише у погледу власничке структуре, а како је почивала на пољопривредним комбинатима, питање власништва над пољопривредним поседима и земљом остао је до краја недоречен. Током последњих година приметно је отварање већег броја приватних предузећа која покушавају да надоместе насталу ”празнину” у овом сектору. Као најбоља предузећа Северно-банатског округа истичу се она из области индустрије грађевинског материјала, која су и међу првима приватизована, а отворен је један број и приватних.

Анализа тржишта рада

Стопа незапослености према ”Анкети о радној снази” (АРС), из октобра 2007, износила је 18,8% (7,4% у ЕУ-27), што представља и даље изу-

зетно велики проблем у креирању економске политике Србије. Крајем маја 2008. године, у Србији је било регистровано 773 335 незапослених лица. Истовремено, тржиште рада бележи постојање великог броја слободних радних места. На основу података Националне службе за запошљавање (НСЗ), у првих пет месеци 2008. године регистровано је 324 183 слободних радних места (6,7% више у односу на 2007), док је степен задовољења потреба за радницима био 92,3%, односно, од почетка године остало је непопуњено 24 939 слободних радних места.

Велики раскорак између високе тражње за радом (изражене бројем лица која траже запослење) и ниске понуде рада (изражене бројем слободних радних места) смањен је, али је и даље је забрињавајући. Због тога је потребан детаљнија анализа тржишта рада у Србији, односно потребно је праћење ситуације на локалним тржиштима рада (по окрузима). То би обезбедило јасну диференцијацију територије Републике јер се стопе регистроване незапослености по окрузима значајно разликују, у размери већој од 1:3. У том смислу, овде приказујемо резултате анализе тржишта рада једног округа као огледног, према чему би се могла урадити и комплетна регионалан анализа целокупног простора Србије.

Анализа локалног тржиште рада у Северно-банатском округу има велики значај за разумевање тешке ситуације у којој се налази велики број незапослених у овом округу.

Маја 2008. године, у њему је било регистровано 16 573 незапослена лица (2,1% од укупне незапослености у Србији). Према учешћу нестручних радника у незапослености округа са (49,1%), спада у регионе Србије са најнеповољнијом структуром незапослених према стручној спреми, заједно са Пчињским (53,1%), Борским (47,5%), Рашким (45,7%) и Зајечарским (44,9%) округом. Истовремено, овај регион припада групи региона који имају мало учешће незапослених лица која први пут траже запослење у укупној незапослености од 37,9%, али и велико учешће лица која су претходно била у радном односу у незапослености од 62,1%.

Ови индикатори тржишта рада потврђује чињеницу да на тржиште рада Северно-банатског округа споро долазе млада и стручна лица. Проблем њиховог првог запошљавања, као и оних који су већ били запослени лежи често у неадекватном образовања, као и у недостатку додатних знања и вештина (основна информатичка знања, енглески и други страни језици, возачки испит Б и Ц категорије, комуникационе вештине, интерперсоналне вештине, руковање оружјем, лиценце за одговарајућа занимања, итд.). Учешће незапослених који чекају на запослење више од 2 године (дуготрајна незапосленост) у незапослености округа била је 54,5%. Истовремено, степен задовољења потреба за радницима у Средњебанатском округу од 75,6% низак је у поређењу са осталим окрузима сличног степена економског развоја, као и у поређењу са просеком Србије од 92,3%.

Подаци добијени на основу простог случајног узорка од 208 предузећа (60% микро, 27% малих, 11% средњих и 1% великих предузећа)¹, обезбедили су базу за анализу предузећа о броју и структури запослених, плановима о будућим пословним активностима и флукуацијама радне снаге, као и о проблемима попуњавања слободних радних места на простору северног Баната.

Циљ дате анкете био је утврђивање капацитета локалне привреде које могу да стварају нова радна места, као и врстама радних места која ће се највероватније отварати. Осим тога, анкета је омогућила и прикупљање података о недостатку вештина и неусклађености вештина постојеће радне снаге у Округу. Недостатак вештина представља потребу за запосленима коју послодавац не може да се задовољи, зато што не постоји довољан број квалификованих радника на локалном/регионалном/националном тржишту рада. Неусклађеност вештина се односи на развој нових сектора или повећану потражњу за посебним занимањима у одређеном тренутку.

Стопа раста укупног броја запослених r_z у Северно-банатском округу прати тренд смањења запослености у целој Србији. За 2006/05. годину износила је -2%, а 2007/06. године била је -3% и добијена је као:

$$r_z = \frac{Y_{z_t} - Y_{z_{t-1}}}{Y_{z_{t-1}}} \cdot 100,$$

где је Y_{z_t} укупан број запослених у текућој години, а $Y_{z_{t-1}}$ укупан број запослених на крају претходне године.

Стопа новоотворених радних места² r_n у Северно-банатском округу износила је 10,7%, а добијена је као:

$$r_n = \frac{Y_{n_t}}{Y_{z_t}} \cdot 100$$

где је Y_{n_t} укупан број новоотворених радних места у текућој години, а Y_{z_t} укупан број запослених у текућој години.

¹Узорак је одабран и анализиран у оквиру пројекта "Подршка незапосленима и развој људских ресурса (2007–2009)", који се спроводи под окриљем Европске агенције за реконструкцију (ЕАР). Истраживање је спроведено у септембру 2007. године, анкетирањем изабраних предузећа.

² Под новоотвореним пословима подразумевају се она радна места која нису постојала раније у систематизацији радних места. То могу да буду радна места за занимања која су некада постојала у предузећу, али за мањи број радника, или за занимања која су нова за то предузеће (настала као последица развојних активности у истом или новом правцу).

Област делатности која је у Северно-бантском округу генерисала највише нових послова у 2007. години је прерађивачка индустрија са 15,5%. Модерне услуге (некретнине, консалтинг, финансије, информатика) такође имају високу стопу креирања послова од 9,4%, док остале области делатности бележе скромнији развој: трговина и угоститељство 4,9%, грађевинарство 3,5%, саобраћај и складиштење 2,2,%. Рударство и енергетика, као и традиционалне услуге (здравство, ветерина, образовање, комуналне услуге...) имају занемарљиве стопе раста новоотворених радних места. Посебно наглашавамо значај услужних делатности, које постају све важније, јер једине оне могу да апсорбују отпуштене раднике, како из прерађивачке индустрије, тако и из и других области делатности у којима ће приватизација државних предузећа доћи заједно са реструктурирањем и отпуштањима. Иако на први поглед делује нелогично, стопа новоотворених послова r_n 2007. године, била је већа од стопе раста укупног броја запослених r_z . Разлог лежи у чињеници да је у исто време са отварањем нових послова у Округу, дошло и до процеса укидања неких послова. Истовремено са релативно високом стопом новоотворених радних места, појавила се и висока стопа слободних радних места. Због тога се може закључити да стопа слободних радних места често показује исту тенденцију као и стопа креирања послова, односно да је често та стопа виша за приватни сектор и да се њен ниво смањује како се повећава величина предузећа.

Анализирајући расположива радна места, дошло се до једноставне класификације слободних радних места и то на две категорије: она која су отворена у одређеном временском периоду и она отворена од тренутка од када су створена. У том контексту остаје само питање како попуњавати та слободна места. За процену проблема тешкоће попуњавања постојећих слободних радних места користићемо учешће оних слободних радних места која су декларисана као "стално отворена радна места". Учешће стално слободних радних места у укупном броју слободних радних места у Северно-банатском округу је 85%. Ова структура слободних радних места је први наговештај проблема који постоје у распоређивању радне снаге на нивоу округа. Односно, на локалним тржиштима рада истовремено постоје велике групе незапослених и дугорочно незапослених лица, али такође постоји и велики број слободних радних места које је тешко попуњити.

Стопа слободних радних места r_s у Округу је 9,9%, а добијена је:

$$r_s = \frac{Y_{s_t}}{Y_z} \cdot 100$$

где је Y_{s_t} укупан број слободних радних места у текућој години и Y_z укупан број запослених у текућој години.

Највиша стопа слободних радних места забележена је у прерађивачкој индустрији 14,3%, као и у грађевинарству 8,9% и модерним услугама 8,0%, а најмања у саобраћају, складиштењу и везама 1,6%, трговини и угоститељству 1,5%, традиционалним услугама 1,1%, рударству и енергетици 0,8% и пољопривреди и рударству 0,1%.

Осим ових показатеља тржишта рада, анкетом су добијене и информације у анкетираним предузећима о њиховом планираном запошљавању и отпуштању у наредних шест месеци. Стопе планираног повећања броја радника у Северно-банатском округу била је 1,7%, а стопе планираног отпуштања била је 1,5%.

Стопа планираног отпуштања радника r_o је добијена као:

$$r_o = \frac{Y_{po}}{Y_{z_t}} \cdot 100$$

где је Y_{po} укупан број планираних отпуштања наредних шест месеци и Y_{z_t} укупан број запослених у текућој години.

Стопа планираног повећања броја радника r_p је добијена као:

$$r_p = \frac{Y_{pp}}{Y_{z_t}} \cdot 100$$

где је Y_{pp} укупан број планираних запослења у наредних шест месеци (повећања броја радника) и Y_{z_t} укупан број запослених у текућој години.

Међутим, стопа нето раста броја запослених (разлика између стопе планираног повећања броја запослених и стопе планираног смањења броја запослених) у Северно-банатском округу је мала (осим за модерне услуге), али охрабрује чињеница да је позитивна (стопа планираног повећања броја запослених је већа од стопе планираног смањења броја запослених).

Када се напред поменута анализа тржишта рада Северно-банатског округа укрсти са тренутном привредном ситуацијом у Округу и планираним будућим привредним развојем, могу се моделирати будућа кретања броја слободних радних места. У Северно-банатском округу планирана су највећа отпуштања у пољопривреди 4,9%, трговини и угоститељству 2,6%, грађевинарству и прерађивачкој индустрији од 1%. Истовремено, планира се развој вађења руде и камена и снабдевања енергијом уз повећање броја запослених од 5,1% и модерних услуга (5%), али и саобраћаја, складиштења и веза (3,1%), грађевинарства (2,8%) итд.

Анализа добијених података показала је специфичне промене на тржишту рада у посматраном округу. Тако се, на пример, у трговини и

угоститељству планира повећање и смањење броја запослених од 2,6%. Оваква појава је последица нових захтева тржишта рада, пошто запослени радници често не поседују нова знања и вештине који су потребни за обављање одређених послова услед модернизације и развоја. Модерне услуге, такође, имају проблема са запошљавањем нових радника, али ова област је специфична по томе што је у њој стопа креирања послова веома висока, виша од стопе слободних радних места. Заправо, већа стопа слободних радних места у односу на стопу креирања послова се може тумачити као недостатак квалификованих радника који могу да попуне радна места и посредно то може да буде мера неусклађености вештина. Управо из тог разлога, неопходно је посветити већу пажњу стручном образовању и обукама, како би се областима делатности у развоју обезбедила потребна квалитетна радна снага, али и истовремено олакшала прерасподела отпуштених радника из реструктурираних области делатности у области које ће бити у развоју.

Чини се да су највећи проблеми на тржишту рада Северно-банатског округа они који се односе на распоређивања радне снаге и недостатка вештина. Први проблем се може решити развојем адекватних активних мера тржишта рада у складу са регионалним и секторским специфичностима. У случају да се проблеми јављају због недостатка вештина, тада се и образовни систем и систем континуираног стручног оспособљавања морају прилагодити специфичностима региона и сектора.

Средње стручно образовање у Северно-банатском округу

Напред анализирана демографска и привредна структура, као и дата анализа тржишта рада у Северно-банатском округу, указују да постојећи система средњег стручног образовања, односно постојећа мрежа средњих стручних школа са припадајућим подручјима рада и образовним профилима, није најбоље организована, нити систематизована на простору Округа. Средње стручно образовање трба да буде у потпуном сагласју са привредном структуром датог простора и са потребама самог тржишта рада, односно да отварање и затварање образовних профила буде последица кретања тражње на самом тржишту рада.

На простору Северно-банатског округа, у његових шест општина, укупно постоји 13 средњих школа, од чега су четири гимназије и то: једна у Кикинди са три образовна профила, једна у Новом Кнежевцу општег типа и две гимназије у Сенти (један гимназија општег типа и Математичка гимназија за децу посебно обдарену у математици). Осталих девет средњих школа припадају категорији средњих стручних школа. У њима постоји укупно 23 подручја рада, при чему треба напоменути да постоје значајна преклапања. Због тога се може рећи да је на простору Северно-банат-

ског округа, у средњим стручним школама, заступљено укупно 11 различитих подручја рада.

Пре реформе ситуација је била још тежа, јер је подручје рада *Машинство и обрада метала* драстично доминирало, док су остала подручја рада била занемарена. То је објашњавано чињеницом да је у самој привредној структури Округа доминирао металски сектор. Током последњих 10–15 година, услед опште економске кризе, али и реструктурирања привреде у Округу, дошло је до значајног пада вредности металског сектора, као и затварања већег броја друштвених предузећа или њихове приватизације. Са друге стране, Банат је један од водећих пољопривредних региона у држави, а у Округу постоје само три пољопривредне школе са девет образовних профила, од којих је, чак, пет профила трогодишњег трајања. Иако је, у међувремену, отворен један број малих и средњих предузећа у области металског сектора, а пољопривреда прокламована као стратешко

Табела 4. – Подручја рада и образовни профили у средњим стручним школама Северно-банатског округа

Подручје рада	Укупан број школа у којима је заступљено подручје рада	Седиште школе	Број образовних профила	
			Трајање 4 године	Трајање 3 године
Машинство и обрада метала	4	Ада, Кикинда, Кањижа и Нови Кнежевац	2	7
Трговина, угоститељство и туризам	3	Кикинда, Нови Кнежевац и Сента	1	3
Пољопривреда, производња и прерада хране	3	Кикинда, Кањижа и Чока	4	5
Електротехника	2	Ада и Кикинда	3	4
Геодезија и грађевинарство	2	Ада и Кикинда	1	-
Економија, право и администрација	2	Кикинда и Сента	4	-
Хемија, неметали и графичарство	2	Кикинда и Чока	2	-
Здравство и социјална заштита	2	Кикинда и Сента	1	-
Саобраћај	2	Кикинда и Нови Кнежевац	1	1
Текстилство и кожарство	1	Ада	1	-
Личне услуге	1	Чока	-	2

Извор: База података средњих школа у Србији, Министарство просвете Републике Србије, 2006.

опредељење Републике Србије, мрежа средњих стручних школа као водећа у области стручног образовања, није испратила промене које су се догодиле у окружењу. И даље је значајно присутан велики број образовних профила у области *Машињства и обраде метала*, као и доминација трогодишњег образовања у тој области и области *Пољопривреде, производње и прераде хране*. Такође, нема никаквих програма за образовање одраслих у средњошколском систему, нити посебних програма при вишим школама или посебно креираним институцијама за образовање одраслих.

Иако је 2002–2003. године извршена одређена реформа мреже средњих стручних школа у Војводини, још увек та ситуација није у потпуном складу са потребама тржишта рада и локалне економије.

Анализа података из узорка показала је да модерно тржиште рада захтева велике промене и у самом систему образовања (због пристизања нове радне снаге која нема потребна знања и вештине), али и промену схватања потребе за доживотним образовањем због развоја нових послова и застаревања постојећих знања. Због брзих демографских, социјално-политичких, али и економских и научно-технолошких промена, значај концепта доживотног образовања/учења изузетно је порастао. Потребно је ићи ка превођењу трогодишњег система средњег стручног образовања у четворогодишњи и увођењу континуираног доживотног образовања, као и обавезне стручне матуре. Ово је посебно важно за подручје рада *Машињство и обрада метала*, које се директно на тржишту рада ослања на повећање стопе слободних радних места у прерађивачком сектору у Северно-банатском округу. То је посебно значајно са аспекта и анализе тржишта рада која указује да је читава "армија" незапослених управо у сегменту трогодишњег образовања. Савремена стратегија образовања управо се и темељи на начелу доживотног образовања и друштва које учи. Ова два термина (доживотно образовање и доживотно учење) укључују један другог, јер доживотно образовање подразумева систем организационих, административних и процедуралних мера које промовишу доживотно учење.

Посебно питање је реформисање самих програма у оквиру образовних профила јер неусклађеност вештина, односно неадекватност знања и вештина запослених које су неопходне да би се задовољиле нове потребе послодаваца, указују да су промене у самим програмима средњих стручних школа неопходне. Осим тога, квалитетно стручно образовање у средњошколском систему треба да буде добар праг за улазак у свет високообразованих кадрова, чему Србија као држава мора да тежи.

Посматрано на примеру Северно-банатског округа, предлог за побољшање ефикасности стручног образовања, осим подизања квалитета самих образовних програма, односио би се и на реформисање саме мреже средњих стручних школа. Карактеристике мреже средњих стручних школа у Северно-банатском округу, али и на простору целе Србије, указују на ви-

сок степен уситњености и диверсификације те мреже. Потребно је да се појача централизација одређених образовних профила у већим урбаним центрима и трансформација школа из образовног профила *Машињство и обрада метала* у техничке гимназије, док је конкретно за простор пољопривредних региона потребно појачати разноврсност понуде у четворогодишњим образовним профилима пољопривредних школа. Са друге стране, супротно процесу концентрације одређених образовних профила, мора да уследи општа децентрализација управљања образовним системом, што мора бити праћено и одређеном децентрализацијом образовних профила сходно специфичностима датог простора.

Процес децентрализације утиче на другачији однос мреже средњих школа на околну средину, јер процес повезивања са регионалним и локалним властима може само да поспешу креативнији однос између школе (као вишезначне институције) и околне средине (*Група аутора, 2005*). То повезивање има двоструки значај: прво, креативнији је приступ друштвеном развоју на регионалном нивоу, а друго, на адекватнији начин се задовољавају потребе ученика и њихових родитеља. Британски стручњак Мартин управо истиче да се у већини средина 70% популације после школовања запошљава се на локалном нивоу (*Мартин Р, 2003*). У том контексту, са развојем друштва које се учи оваквим принципима, средње образовање на националном нивоу добија још већи значај. То је додатно појачано чињеницом да је, управо, средње образовање у једном свом значајном делу, први сегмент образовања који је окренут ка тржишту рада.

Закључак

На основу изнетих чињеница о посматраним индикаторима тржишта рада можемо рећи да се Северно-банатски округ појављује као један од динамичнијих региона, краткорочно посматрано, са добрим могућностима за бољи економски развој у будућности. Најдинамичнији сектори у овом региону у 2007. години су прерађивачка индустрија и модерне услуге. Стопа слободних радних места у тренутку испитивања је била је 9,9% (85% ових радних места њих су стално отворена). Највише слободних радних места забележен је у прерађивачкој индустрији, грађевинарству и модерним услугама. Посматрано према захтевима стручне спреме, највећи број радних места је отворен за више и високо образована лица (VI/1 и VII/1), док је за постојећа слободна радна места претходно радно искуство је неопходно само у 12% случајева.

Међутим, да би се процењеним трендови у кретању тржишта радне снаге у Округу могло у будућности ефикасно управљати, а временом их и моделовати према променама у самој привредној структури, неопходно је анализе тржишта рада укрестити са образовном структуром становништва и

постојећим стањем у стручном образовању на подручју Округа. Процена недостатка вештина на локалном нивоу, захтева боље усклађивање постојећег образовног система стварним потребама тржишта рада и континуирано стручно оспособљавање према променљивим потребама привреде у развоју. Реформа средњег стручног образовања која је започела 2002. године имала је одређене ефекте у виду појављивања нових образовних профила, гашењу неких старих, али и рационализацији саме мреже средњих стручних школа. Ти процеси су се одигравали и у образовном систему Северно-банатског округа, са напоменом да је неопходно и даље радити на усклађивању потреба тржишта рада Округа и понуде образовних кадрова у средњем стручном образовању, као и каснијем образовању вишег и високог школства, али и образовању одраслих.

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

- Бошковић, О., Пејић, Б. (2007). Possibilities of monitoring unemployment in the NES by using unemployment dynamics measures. *International Scientific Conference, Contemporary Challenges of Theory and practice in Economics, Quantitative economics and finance, Faculty of Economics, Belgrade*, pp 37–49.
- Бошковић, О. (2007). Могућности унапређења анализе података о незапослености. *XXXIV међународни симпозијум SYMOPIS*.
- Група аутора, (2006). Мапа тржишта рада. *Центар за високе економске студије*, Београд.
- Група аутора (2006). Стратегија развоја општине Ада 2005–2008–2012. Трећа верзија, Општина Ада.
- Група аутора (2006). Стратешки план развоја општине Кањижа 2006–2010. Општина Кањижа.
- Група аутора (2006). Развојни план општине Сента (2007–2013). Општина Сента.
- Месечни статистички билтен. *Национална служба за запошљавање*, Београд, 2008.
- Подршка незапосленима и развој људских ресурса (2007–2009). *ЕАР, ГОПА*, (радни материјал пројекта).
- Општине Србије 2007. *Републички завод за статистику*, Београд, 2008.
- Попис становништва 2002. година – књига 2: Пол и старост. *Републички завод за статистику*, Београд, 2003.
- Анкета о радној снази 2008. *Републички завод за статистику*, Београд, 2008.
- Развојни атлас Србије. *Републички завод за развој*, Београд, 2008.
- Група аутора, (2005). Концепција средњег стручног образовања у Србији. *Министарство просвете и спорта Републике Србије*, Београд.
- Шећибовић Р., Манић Е. (2007). Специфичности образовања за одрживи развој у туризму. *Настава и васпитање*, 4, Педагошко друштво Србије, Београд.
- Шећибовић Р., Манић Е. (2008). Средње образовање у Србији као фактор одрживог развоја – стање и перспективе. *”Нова генерација европских докумената одрживог развоја и поуке за Србију”*, ЦИД – Економски факултет и ИАУС, Београд.
- Мартин Р. (2003). *Geographies of Labour Market Inequality* (уредник са Морисоном П.), *Routledge*, London.

Olgica Bošković
Emilija Manić

**CHARACTERISTICS OF THE LABOUR MARKET IN NORTH BANAT
REGION WITH SPECIAL REFERENCE TO ITS MAIN INDICATORS**

Summary

North Banat region seems to be one of the most dynamic regions in Serbia according to all the facts about labor market indicators that have been presented in the article. That is very good base for perspective future economic development.

The manufacturing industry together with modern services is two most prominent sectors in North Banat's economy. Free vacancy rate in this moment is 9,9% (85% of this vacancies are always free). Manufacturing industry, constructing and modern services are the sectors that have the greatest number of free vacancies.

All the mentioned trends in the labor market indicate that it has been needed higher level of correlation between demand of the labor market and the supply in the field of vocational education. The shortage estimation of the skills in the local communities indicates the need for better way of harmonization with the vocational education in the region. People need continue education and lifetime education. Also, the reform of all school programmes and the curricula need to be done. Together with that process comes the reform of the spatial dispersion of the school network. Some school will be shut down, and some will change their educational profiles. Analyzing the labor market in the North Banat region, it was undoubtedly confirmed that the relationship between educational programmes and labor market demands need to be strong and two-way kind.